

a zde se také dává přednost zábavnému programu před vědeckými informacemi.

V závěru Rudzki uvádí četné kritické poznámky i výhrady k metodě tohoto výzkumu, jež (podle našeho soudu) jsou oprávněné. V našich podmínkách nemůže být např. vzorem Steinerův dotazník, jehož ambicí je především maximalismus — chtěl ve své práci sebrat co nejvíce informací, které pak neumožnily přesné a jasné korelace zkoumaných kategorií; zjištěná fakta jsou cenná, ale nevyčerpávají celou otázku. Sociolog (pokračuje kritika) se obvykle ptá, jak často se příslušný názor či chování vyskytuje v různých společenských prostředích, a nikoliv u statistického občana. Vždyť americká společnost není stejnorodá, ani jednolitá, a proto lidé o stejném vzdělání, pohlaví či důchodu mají diametrálně různé pohledy, např. na severu či na jihu USA, nebo v různých národnostních skupinách. Dotazník je dále přeplněn příliš detailními otázkami, ba jejich rafinovaným odstíněním, takže nakonec ze spousty dat nelze zjistit, co vlastně Američané soudí o televizi — jak televize ovlivňuje unifikaci celé společnosti, jak formuje světový názor atd. „Jde o to (končí J. Rudzki), aby věda o společenské skutečnosti nám dávala analýzu funkce určitého jevu, pomohla objasnit zánik jistých forem a vyvstání nových, abychom mohli porozumět, jak se přetváří konkrétní středisko či skupina v důsledku působení takového nástroje, jakým je televize. Teprve tehdy porozumíme její roli, významu a důsledkům.“

Rozprava o konvergenci,

o „souběžnosti“ vývoje mezi SSSR a USA na základě společných znaků industriální společnosti, probíhá mezi francouzskými sociology na stránkách knih i časopisů. Raymond Aron např. v časopise *Preuves* otiskl sérii článků pod názvem *Průmyslová společnost, ideologie, filosofie*. Od konce druhé světové války (dovozuje francouzský sociolog) jsme byli svědky ohromného rozvoje průmyslu, vědy i techniky v zemích tak odlišných, jako je SSSR a USA. Prudký rozmach vědy, který má povšechný, objektivní charakter, doprovází rozvoj techniky i produkčních prostředků, jež mají rovněž všeobecný charakter, a jsou tedy neodvislé od politického systému. Technika řízení, organizace a administrativy stojí na podobných principech v Sovětském svazu i v USA. Existuje tedy model moderní průmyslové společnosti, který má všeobecně platný charakter, nadřazený různým strukturám politickým i ekonomickým; to je právě ona „industriální společnost“. R. Aron pak tuto průmyslovou společnost definuje: Charakteristickým znakem průmyslové společnosti je racionalizace, efektivnost, organizace kolektivní práce. Tento typ průmyslové společnosti by se mohl právě tak nazvat společností vědeckou, protože věda a technika umožňují existenci více než tří miliard lidí naší planety. Jakmile se hospodářství zprůmyslňuje, podléhá nevyhnutelně racionalizaci,

a společné rysy, které charakterizují organizaci a řízení průmyslu, se prohlubují.

Další z obhájců konvergence Maurice Duverger v knize *Introduction à la politique* dovozuje, že tyto hluboké přeměny pozvolna přibližují jeden systém k druhému, „jdou k socialismu liberalizací na východě a znárodněním na Západě“.

Názory obou zmíněných sociologů odmítá Louis Navare zásadní kritikou pojmu a pojetí průmyslové společnosti v časopise *La Nouvelle critique* (1966, 172). Je bezesporným faktem, praví, že mohutný rozvoj vědy a techniky je jedním z charakteristických znaků naší doby a že z něho vyplývají různé podobnosti v oblasti techniky. Avšak materiální základ techniky a výroby nestačí k charakteristice tak odlišných politických systémů, jako je socialismus a kapitalismus. Je třeba brát zřetel i na jiné vztahy, např. na postavení člověka ve společnosti, na společenskou organizaci, na základní cíle celé společnosti. „To je příčinou, praví L. Navare, proč komunisté nemají důvěru v pojetí »průmyslové společnosti«, které bere zřetel pouze na materiální srovnávací kritéria.“ Současně L. Navare souhlasí, že materiální podobnost v obou systémech existuje a zvětšuje se. Na jedné i druhé straně se vytvářejí velké výrobní komplexy, které mají obdobné technické problémy, jež mohou být řešeny jen pomocí shodných nebo málo se lišících technických prostředků, jako je např. zásobování elektřinou, komunikace, stavba dělnických obydlí, kanalizace atd.

Francouzský časopis „Sociologie du Travail“

věnoval celé své zvláštní číslo (1966, 1) problémům sociologie průmyslu v Polsku. Informacemi o rozvoji a dnešním stavu sociologie průmyslu přispěli přední polští pracovníci v tomto oboru, Adam Sarapata, K. Lutyńska, W. Weselowski, A. Matejko, J. Kulpińska a jiní.

Sociologie stáří v Anglii a ve Francii

Gerontologie je směr sociologických výzkumů, které zejména ve Francii a v Anglii zjišťují materiální i společenské formy života starých lidí, převážně důchodců. Podle výzkumů anglického sociologa O. Townsenda se většina starých lidí vyslovila proti společnému soužití s rodinou (s dětmi), protože považuje takovou situaci za zátěž pro obě strany; neznamena to ovšem, že by neudržovali kontakty s rodinou a že by tyto kontakty nebyly pokládány za žádoucí. Podle francouzských sociologických výzkumů až 30 % starých lidí žilo samostatně, 35 % výlučně se stejně starým spolumánželem, 24 % s jedním či více dětmi, 9 % s jinými osobami, 2 % v útlučích pro staré lidi. Podle Townsenda však aktivnost starých lidí v domácnosti jejich dětí je ještě značná. Mluvit o zániku tzv. „rozšířené rodiny“ je proto předčasné.

Václav Osvald

Dobrowolski K.: Uwagi o badaniach nad współczesna rzeczywistością społeczną

in: *Robotnicy na wczasach w pierwszych latach Polski ludowej* (red. D. Dobrowolski). Wrocław—Warszawa—Kraków, 1963.

V přehledu sociologických pramenů předvídá autor v podmínkách plánovitého působení velkou budoucnost zejména pramenům experimentálního typu. Snaží se vyznačit dosah závěrů vyvozených analýzou nevelkých uskupení. Vysvětlení zkoumané skutečnosti požaduje pochopení plnosti života a tedy integrální přístup, což znamená shromáždění pramenů všech kategorií, využití všech metod a technik, odhalení všech podmínek zkoumané skutečnosti, integrální poznání sil vyvolávajících její dynamiku atd. Služba vědy sociologické přestavbě si žádá *selektci otázek dle kritéria potřeb života*. Z tohoto hlediska se do popředí pozornosti polských sociologů právem dostávají otázky utváření dělnické třídy a její kultury, společenských přeměn na vesnici, otázky práce, rodiny a mladé generace. Je nutno přispět k vypracování jasného výchovného vzoru směřujícího k nové osobnosti člověka. Podnětné jsou v závěru úvahy o *vztahu mezi historií a sociologií* a o zvláštním důrazu na *historismus* výzkumů současné rychle a zásadně se měnící společenské skutečnosti. Studie je zdánlivým metodologickým úvodem ke sborníku prací analyzujících výsledky výzkumů dělnické rekreace.

D. S.

Ambrož J.: Pracovní aktivita starších věkových skupin obyvatelstva

Tiskové a propagační oddělení Státního úřadu sociálního zabezpečení, Praha 1964.

Uvedení globálních statistických údajů porovnávajících pracovní aktivitu různých věkových skupin československého obyvatelstva v různých vývojových obdobích a také s různými zeměmi ukazuje, že ač s rozvojem průmyslu roste početnost i další životaschopnost starších věkových skupin, v důsledku rozšiřování důchodového zabezpečení převládá tendence k snižování jejich pracovní aktivity; opačné snahy se začínají projevovat teprve v poslední době. Autor analyzuje obsah 7078 dotazníků, vyplněných osobami, které žádaly o starobní důchod. Po splnění podmínek nároku na něj se z nich rozhodlo setrvat v dosavadním zaměstnání 36 %, přičemž častěji šlo o odvětví nevyrobní než výrobní. O krátkodobé práce projevilo mimoto zájem 16 % mužů a 8 % žen.

Bez jakékoliv ekonomické činnosti zůstával téměř dvojnásobný počet dělníků než ostatních zaměstnanců. Velmi zajímavá je analýza pohnutek. Nejčastější pohnutkou rozhodování byl stupeň přiměřenosti práce vzhledem k pracovní schopnosti a zdravotnímu stavu (53 %, z toho ovšem pouze u 11 % jako pohnutka pro další pracovní činnost, u 42 % naopak proti), dále společenská potřeba, která se projevila v žádosti podniku o setrvání či v odmítnutí (26 %, z toho 19 % pro a 7 % proti), a výše důchodového zabezpečení (18 %, z toho 12 % pro v důsledku nedostačujícího a 6 % proti v důsledku dostačujícího zabezpečení). Mnoho cenných údajů obsahuje tabulka, v níž jsou pohnutky diferencovány podle profesionálních skupin. Jak zájem o další ekonomickou činnost, tak i výskyt pohnutek jsou výrazně odstupňovány podle povolání.

D. S.

Valentinova N. G.: „Vlivání kolektiva na povýšení zájmu k práci“

in: „Voprosy filosofii“, 1964, č. 6.

Autorka zkoumala řadu pracovních skupin z průmyslových závodů. Při zpracování byly porovnávány jednotlivé skupiny podle utváření vztahů dělníků k práci, ke kolektivu a k předákovu. Byly sledovány důsledky působení odlišných vnitřních (tj. neformálních) struktur na život a práci skupin se stejnými vnějšími (tj. formálními) strukturami. Použití sociometrických metod ukázalo, že v brigádě s intenzivními neformálními vztahy měly dělnice s nejvyššími výrobními výsledky také nejvyšší autoritu v mimopracovní době. Zvláště cenné bylo opakované sociometrické měření, které umožnilo vysledovat, jak přechod od individuálního ke kolektivnímu úkolu působí na skupinovou dynamiku. Index expanzivity skupiny vyrostl ze 4,8 na 7,6. Autorka vyjadřuje zjištěné vztahy pouze matičními tabulkami. Použití grafů by mohlo ukázat řadu dalších strukturálních změn ve formálně pospolitostních vztazích pracovních skupin.

D. S.

Szczepański J.: Z badań nad inteligencją polską XIX. wieku

in: „Kultura i społeczeństwo“, 1960, nr. 3.

Práce uvádí a zčásti i analyzuje výsledky výzkumu životopisných údajů o 860 čelných představitelích polské inteligence XIX. století. Postupovalo se s pomocí techniky srov-

natelych individuálních karet, kam se přenášely informace z encyklopedií a biografických slovníků. Zpracování se soustředilo hlavně na problém třídního původu, povolání, ideologického zaměření a účasti ve spiknutích a povstáních. Potvrdil se běžný odhad o převažujícím zemansko-šlechtickém původu tehdejší polské inteligence (60 %). Více než polovinu zastoupených povolání tvořili vědci, literáti a umělci, což hovoří o tom, že daná povolání byla při selekci biografických zdrojů považována za nejdůležitější. S malými výjimkami bylo zastoupeno pouze pravcové konzervativní a demokratické (resp. liberální) ideologické zaměření, obě téměř stejnou měrou; socialistické zaměření se vyskytlo pouze v zárodečné podobě. Výzkum je příkladem historické („ex post facto“) obsahově statistické analýzy publikovaných materiálů. Některé metodické obtíže technického i interpretačního rázu, velký počet nekategorizovatelných případů (u řady údajů kolem 30 %) atd. — to může být v další etapě studia překonáno podle autora samého pouze přechodem k čerpání z archivů.

D. S.

Szczepański J.: Materiały do ogólnej charakterystyki ludzi polskiego świata naukowego v XIX. i początkach XX. w

in: Kultura i społeczeństwo 1962, nr. 3.

Životopisné údaje o 1961 polských vědcích byly zpracovány stejnou metodou jako při výše anotovaném výzkumu širšího sociálního okruhu polské inteligence. Více než polovinu tvoří představitelé humanitních věd. Autor provádí kvantitativní analýzu představitelů jednotlivých oborů podle povolání, politické angažovanosti, represí, spojení zájmů o různé vědní obory atd. Např. u historiků byla zjištěna vysoká profesionální diferenciacie, vlastenecké vědomí vlastního národního poslání, které se projevilo společensko-politickou aktivitou i činy v období povstání. „Čistých“ sociologů bylo v daném období málo, zájem o sociologii krystalizoval postupně v rámci jiných humanitních oborů. 57,1 % zkoumaných mělo zemansko-šlechtický původ (nabízí se srovnání s podobně zpracovanými údaji o české inteligenci téže doby), ani jeden nepocházel z dělnické rodiny. Nejvyšší procento společensko-politických činitelů vykazují ekonomové, právníci a chemici, nejvyšší podíl účastníků ozbrojených bojů mají historikové, matematici a filosofové.

D. S.

Fritz R.: Die Ordnung des Betriebes in der Sicht der deutschen Gewerkschaften nach 1945

Köln und Opladen 1965.

Sociologická práce o vývoji postojů západoněmeckých odborů k otázkám sociální organizace podniku od druhé světové války. Užívá historickoprocedurálních postupů. Analýza problematiky spolurozhodování osazen-

stva (Mitbestimmung) vede autora k závěrům o zájmově pluralistickém zřízení závodů. Vcelku nekriticky interpretuje v odborářských kruzích často tradovanou formuli o zrovnoprávnění kapitálu a práce. Probírá hranice sociálních funkcí podniku. Účelový systém podniku v pojetí odborů zahrnuje obhajobu zaměstnance, ovšem dávno již ne ve smyslu odporu proti racionalizaci, ale zmírnění jejich škodlivých průvodních zjevů. I když autorovy koncepce o přechodu od mocenské k věcně nutné struktuře podniku mohou být předmětem kritiky, zasluhují pozornosti jeho úvahy o protikladu mezi zájmovým dualismem společenské struktury podniku a podmínkami podnikové kooperace. Tím, že odbory si monopolizovaly pracovní boj, přešel podle autora tento boj do mimopodnikové společenské sféry. Tím se snaží vysvětlit fakt snížení počtu i intenzity vnitropodnikových konfliktů v NSR.

D. S.

Soziologische und psychologische Erfahrungen aus Forschung und Praxis. Aufsatzsammlung. Zusammengestellt: Dipl.-oec. Gerhart Müller

Verlag Die Wirtschaft Berlin, 1965, stran 207.

Podnět k zintezivnění sociologického výzkumu v NDR dalo usnesení politického byra ústředního výboru SED ze dne 15. září 1964. Toto usnesení orientovalo německé marxistické sociology na výzkum společenských a ideologických podmínek, faktorů a hncích sil technické revoluce v období rozsáhlé výstavby socialismu.

V knize jsou obsaženy příspěvky různých autorů o některých sociologických a psychologických problémech, které jsou v daném okamžiku aktuální, a to nejen bezprostředně v NDR, ale i u nás.

Heinz Kallabis se zabývá otázkou předmětu a vztahu filosofie, sociologie a vědeckého komunismu. Připomíná, že ve společenské oblasti existují různé druhy zákonů, které se odlišují jak oblastí svého působení, tak stupněm své obecnosti. Na základě tohoto rozlišení pak vymezuje předmět historického materialismu, marxistické sociologie a jednotlivých sociálněvědních disciplín (jako je politická ekonomie, státní a právní věda, etika, estetika, psychologie atd.).

Značná pozornost je věnována sociologii práce, sociologii průmyslu a sociologii podniku, zejména pokud jde o analýzu problémů, kterým se tyto disciplíny mají věnovat. Není opomenuta ani sociologie organizace, která ovšem není samostatnou sociologickou disciplínou, ale pouze jedním aspektem sociologie; jako taková nemá význam pouze pro sociologii práce a sociologii průmyslu. Hlediska pro systematiku sociologické organizační analýzy předběžně zahrnují: 1. organizaci jako sociologický systém (neboli instituci), 2. sociální pozici a výkon funkcí, 3. rozhodování jako sociologický proces a 4. konflikt a konfliktní situaci v ne-

antagonistických společenských vztazích.

Další příspěvky se týkají motivace práce, podnikového klimatu, vztahu ženy k technické revoluci, výchovy a kvalifikace, mládeže, úkolů a cílů marxistické sociální psychologie, inženýrské psychologie v socialistické výrobě a dalších. Část těchto příspěvků jsou výsledky konkrétních výzkumů.

Za významné nutno považovat, že sociologie se pojímá jako věda o způsobech chování — především o způsobech chování typických pro skupinu — a jejich zákonitostech (prof. Kurt Braunreuther). Sociologický výzkum usiluje o odhalení komplexnosti společenského chování lidí, o odhalení vzájemného působení, dialektických vztahů mezi různými aspekty a faktory, mezi vnitřními a vnějšími podmínkami tohoto

chování, jakož i jeho imanentních tendencí a vývojových zákonitostí (Jochen Rittershaus — Horst Taubert).

Právě tak je nutno souhlasit se zdůrazněním interdisciplinárního přístupu, o kterém se rovněž zmiňuje prof. Kurt Braunreuther. Tato otázka vyžaduje ovšem širší a podrobnější teoretické propracování, které bohužel není podáno.

Ačkoliv kniha nepodává ucelenou marxistickou sociologii práce, přináší řadu postřehů, které uvítají všichni naši pracovníci v této speciální sociologické disciplíně. Je vhodným doplňkem ke knize o sociologii a psychologii v hospodářské praxi, kterou na začátku tohoto roku vydal Jaroslav Kohout s kolektivem.

J. L. P.